

O MORALNOJ SNAZI ARMIIJE

U uslovima naglog pogoršavanja međunarodne situacije i posebno kada se povećavaju pretnje našoj nezavisnosti, dolazi do znatnog intenziviranja sveukupnih napora zemlje na jačanju odbrane. U prvi plan izbija značaj moralne spremnosti naših ljudi da se suoče sa realnošću da nepokolebivo prihvate odbranu kao jedinu alternativu. U tim momentima raste interesovanje za moral kao rezultat spoznaje da je moralna spremnost naših ljudi da brane nezavisnost svoje socijalističke domovine najznačajniji faktor odbrambene snage. Smirivanjem situacije, makar i prividnim odmicanjem ratne opasnosti, moralna problematika biva potisnuta iz prvog plana naših sveukupnih napora na jačanju odbrambene sposobnosti. Zbog ovakvog odnosa prema moralnom fenomenu nedostajao je naučno fundiran rad i svesna težnja, kao i akcija na podizanju sposobnosti starešina za efikasan rad na jačanju morala. Nivo našeg razvoja, međutim, zahteva, a stvarnost opominje da se problem jačanja moralne snage Armije sagleda u sadašnjim dimenzijama, da se izuče svi njegovi aspekti i da se jasno odrede funkcije pojedinih činilaca, sistem njihovog rada i međusobni odnos.

ZNAČAJ MORALNOG FAKTORA U SAVREMENOM RATU

U istoriji ratova i razvoja armije neprekidno su bile aktuelne analize faktora koji odlučuju o pobedi ili porazu u borbi. Bez pretenzija da se ulazi u analizu tih faktora, ni u celini ni pojedinačno, valja istaći da su u središtu takvih izučavanja i ocena bili uvek čovek i tehnika koju je koristio za postizanje ratnih ciljeva. Time se nikako ne želi reći da su to i jedini faktori od kojih zavisi ishod borbi, niti da se omalovaži značaj drugih činilaca (kao što su prostor — posebno, vlastita teritorija, ili vreme).

Sagledavanje značaja ratne tehnike i „ljudskog faktora” i njihovih današnjih međusobnih odnosa je posebno interesantno u konstelaciji opštih, međunarodnih i naših uslova. Opšta važnost razmatranja ova dva faktora je potencirana dinamikom savremenog razvoja nauke i sredstava vođenja rata. U vezi sa tim stalno je pri-

sutna tendencija preuveličavanja značaja ratne tehnike i naoružanja u odnosu na „ljudski faktor”.¹

Ovakva shvatanja se pojavljuju i pored iskustva koje, i u daljoj i u bližoj prošlosti, nedvosmisleno upućuje na to da je moderno naoružanje samo jedan, istina veoma značajan, ali ipak ne i jedini uslov da bi se jedna armija podigla na nivo snažne i efikasne armije. To iskustvo nam govori da je isto toliko dominantan, pa i dominantniji činilac čovek — onaj koji će upotrebljavati ta sredstva u borbi, i to, pre svega, u smislu njegove spremnosti za borbu.

I umesto jednovremenog prenaplašavanja ovog ili onog činioca nameće se zaključak da je danas, čak više nego ranije, neophodno poklanjati pažnju razvijanju svih činilaca koji utiču na borbenu vrednost armije, na njenu snagu i borbenu efikasnost. Zapostavljanje jednih na račun drugih faktora, ili pak jednostavna prenaplašavanja, verovanja da se samo jačanjem pojedinih može postići sve, moglo bi imati vrlo negativne posledice.

Značajno je uočiti da je problem „ljudskog faktora” multidimenzionalan i multipleksan i da mu tako treba prilaziti i u procesu svih aktivnosti koje se odnose na njega. U njegovu sferu ulazi mnoštvo komponenti, kao što su svest, borbena raspoloženja, htenja, borbena volja, spremnost na žrtve, psihofizičke sposobnosti, kao i obučenost u rukovanju i upotrebi sredstava naoružanja i opreme, umeće adekvatnog reagovanja u svim situacijama itd., — drugim rečima, celokupna spremnost i sposobnost ljudi da iskoriste maksimum snaga za stvar pobeđe.

Upravo u jedinstvu raznih činilaca koji uslovljavaju određene stavove i držanje pojedinaca i jedinica u ratu (ali ne samo u ratu i u borbi) i izražava se ono što zovemo moralnom snagom pojedinaca i jedinica. To znači da se pod pojmom moralne snage podrazumeva određeni kvalitet „ljudskog faktora” koji pokazuje nivo njegove unutarne čvrstine, spremnosti i sposobnosti jedinica i pojedinaca da se bore, nepokolebljivost i izdržljivost, samopregor i heroizam, sposobnosti neprekidnog pronalaženja novih izvora snaga do pobeđe.

FAKTORI MORALNE SNAGE ARMIJE

Poznato je da postoje razlike u spremnosti i ponašanju pojedinaca i jedinica u borbi. Proučavanja govore da na to kako će se ljudi ponašati u borbi utiče više činilaca, veoma zavisnih od konkretnih okolnosti manifestovanja. Zato se ni faktori morala ne mogu uzimati u statičnom vidu, kao stalne vrednosti, koje ne bi polazile od konkretnih uslova i koje se ne bi procenjivale s obzirom na svaku promenu tih okolnosti. To nameće potrebu da se svestrano i

¹ Kako se i mi nalazimo u periodu modernizacije Armije, prirodno je da uz taj proces idu i određena shvatanja pojma modernizacije u celini i pojedinih njegovih komponenti. Otuda se neretko susrećemo sa pojednostavljenim shvatanjima, koja gotovo izjednačavaju modernizaciju Armije sa njenim obezbeđenjem modernim sredstvima naoružanja i opreme. Ne vidi se pri tome kompleksnost modernizacije.

gotovo uvek iznova prilazi proučavanju faktora moralne snage jedinica i pojedinaca i konkretnih uslova u kojima se ispoljavaju.

Razumljivo je da se različit sticaj tih činilaca u pojedinim okolnostima različito reflektuje i u konačnoj rezultanti izražava različito stanje ponašanja i držanja pojedinaca i jedinica u miru i borbi. U tom sklopu i odnosu činilaca nesumnjivo glavnu ulogu imaju objektivni. Oni su do određene mere determinirajući, ali, ipak, ne apsolutno. Zato zemlje i armije kod kojih su takvi povoljni objektivni činioci izraženi imaju i realnije preduslove za izgrađivanje veće spremnosti, odlučnosti i jedinstva u nastojanju da se realizuju borbeni zadaci. Među takve objektivne činioce u prvom redu ulaze društveni, koji pogoduju identifikovanju ličnih sa društvenim interesima, a time i pojavu spremnosti da se za te interese žrtvuje. Refleksija objektivnih činilaca u svesti ljudi i prihvatanje toga kao ličnog predstavljaju glavnu pokretačku snagu čoveka i u borbi. Zato su i armije u kojima je postojalo i postoji takvo jedinstvo ličnih i društvenih interesa — poklapanje ciljeva borbe sa neposrednim ili daljim interesima pojedinaca — u preimućstvu nad onima u kojima se ti interesi, stremljenja i potrebe razilaze.

Međutim, svesni značaja snage i važnosti moralnog činioca, a nemajući sve objektivne preduslove koji bi tu snagu obezbeđivali, u nekim zemljama i armijama upravo preduzimaju opsežnije i sistematskije mere da bi tako nadoknadili nepostojanje objektivnih preduslova. Treba reći da te mere ne ostaju bez rezultata i da se raznovrsnim, sistematski usmerenim postupcima postižu, manje ili više, značajni uspesi, pošto se u tome angažuju dostignuća savremenih nauka: psihologije, pedagogije, sociologije i drugih. Tako se pronalaze palijativi koji nesumnjivo doprinose da se iznađu neka rešenja koja će, makar u izvesnoj meri, nadomestiti nepostojanje objektivnih pretpostavki.

Veoma je značajno uočiti da objektivno povoljni uslovi u jačanju moralne snage ne obezbeđuju snažan moral samo svojim postojanjem. Oslanjanje na automatizam uticaja povoljnih objektivnih okolnosti na jačanje morala predstavlja kobnu zabludu, jer snažnog morala nema bez smišljenog, kontinuiranog i efikasnog rada. Oni samo olakšavaju ili otežavaju taj rad, predstavljaju povoljnije ili manje povoljne pretpostavke za uspeh.

Razlike u karakteru armija, ciljevima rata, odnosima u društvu i armiji, stepenu materijalnog razvitka i dr. uslovljavaju razlike u poziciji pojedinih činilaca u moralnoj snazi jedinica i pojedinaca. Otuda je za ocenu značaja pojedinih faktora moralne snage armije neophodno imati u vidu konkretnu armiju.

Ceneći faktore moralne snage naše Armije, nesumnjivo se u prvi plan moraju istaći politička i moralna svest vojnika i starešina. Na to ukazuju njen revolucionarni karakter i put stvaranja, celokupan razvoj i uloga koja joj je danas namenjena.

Moralna i politička svest neposredno je povezana za jedinstvo lične i društvene perspektive, za socijalizam i nezavisnost.

Stepen povezanosti lične i društvene perspektive uslovljen je razvojem društvenih odnosa i sveukupnim položajem čoveka u dru-

štvu, ali i svrsishodnom akcijom usmerenom na ubeđivanje čoveka u povezanost njegove i društvene perspektive. Sigurno je da pozitivni procesi u društvu samim postojanjem doprinose vezivanju lične za društvenu perspektivu, ali je istovremeno sigurno da je uticaj svesnih napora da se čovek ubedi u povezanost i jedinstvo njegove i društvene perspektive vrlo velik. Iz ovoga valja izvući zaključak da moralna i politička svest moraju biti u žizi neprekidnih svrsishodnih nastojanja usmerenih na njen razvoj.

Patriotizam, kao svojevrsan složeni sentiment, predstavlja jednu od osnova moralne snage svake armije. Za patriotizam našeg čoveka značajne su nacionalna i socijalna komponenta. Nema sumnje da naši ljudi ispoljavaju svoju vezanost za ovu i ovakvu zemlju, ali bi bilo pogrešno zanemarivati vekovima gajeno osećanje ljubavi za rodnu grud, slobodarske tradicije i mržnju prema svakom zavojevaču.

Kada se govori o odnosima u armiji kao značajnom faktoru morala, najčešće se misli na međuljudske odnose (odnos: starijih i mlađih, međusobno ravnih, stepen poštovanja ličnosti, saradnje, poverenja itd.). To je nesumnjivo značajan i stalan proces izgradnje armije, u kome, iza spoljnog previda, mogu postojati ozbiljni problemi koji narušavaju unutrašnju koheziju kolektiva i armije u celini. Ne zanemarujući ni za momenat značaj ovog aspekta odnosa, potrebno je istaći značaj pozicije ličnosti u sveukupnoj izgradnji armije za njenu moralnu snagu.

Važan činilac naše moralne snage predstavlja jedinstvo Armije i naroda. Iako su temelji toga jedinstva postavljeni još u NOR-u i potvrđeni u posleratnoj izgradnji, ne treba misliti da se ono automatski obezbeđuje karakterom našeg društva i Armije i da se u sadržaju tih odnosa ništa ne menja. Osim navedenih, za koje se može reći i da deluju kao stalni faktori morala, deluju i drugi, promenljivi činioci, koji zavise od konkretnih okolnosti. U tu grupu ubrajamo, pre svega, faktore koji se manifestuju u uslovima borbenih dejstava, naročito: ishod borbe, pripremljenost ljudstva (stručno-borbena, fizička, psihička) za pojedine operacije, vid borbenih dejstava, gubici jedinica i delova teritorije, fizičko i psihičko opterećenje itd.

Ovim nisu iscrpljeni svi činioci koji su prisutni u miru i ratu. Individualne razlike između ljudi, neponovljivost situacija i dr. doprinose da ta slika bude šarenija. Pri tome treba imati u vidu i to da svi ovi faktori ne deluju jednako; neki se pojavljuju u svim okolnostima dok se neki odnose samo na ratne ili druge specifične uslove.

U prilazu moralnom fenomenu i postavljanju rada na jačanju morala značajni su poznavanje i pravilna procena svih faktora morala i njihova manifestacija u raznim uslovima. Pri tome su, već na prvi pogled, uočljive razlike u mirnodopskoj i ratnoj situaciji.

Mada se ne može potpuno predviđati u miru kako će se ljudi ponašati kada izbije rat, neke pretpostavke takve vrste su moguće, ukoliko se zasnivaju na tačnoj proceni. Zato je značajno izučavanje u miru svih fenomena koji će pomoći da se ljudi pripreme za ratna

dejstva, za iznalaženje pretpostavki koje će biti makar približno realne. To ne znači da će ta izučavanja dati velik doprinos pronalazaženju rešenja koja će odgovarati ratnim uslovima, ali, ako takva izučavanja izostanu, ne može se očekivati da će biti zadovoljen i minimum potreba.

Briga o moralnoj snazi značajna je i za izgradnju Armije u miru, jer bez moralne čvrstine u miru Armija ne može ostvariti potreban nivo svoje sveukupne pripreme za rat. Razvijanje na primer, pravilnih odnosa u mirno doba predstavljaju svojevrsnu pripremu za rat, jer se time stvaraju raspoloženja koja jedinice i pojedince čine moralno čvrstim i spremnim za sve ono što od njih zahteva rat. Zato je briga za stanje svesti, raspoloženja, političke i moralne stavove, za izgrađivanje određenih normi ponašanja i dr. jednako važna i u miru.²

Nedvosmisleno se pokazuje da je neophodno stalno, sistematsko, organizovano i svestrano nastojanje na unapređenju rada u jačanju moralne snage naših jedinica i kolektiva. Pošto je reč o veoma kompleksnom problemu, nužno je da on bude predmet pažnje svih faktora rukovođenja, komandovanja, vaspitanja i obrazovanja u Armiji.

PODRUČJA RADA NA JAČANJU MORALNE SNAGE

Složenost moralnog fenomena uslovljava veoma složenu aktivnost na izučavanju i preduzimanju mera za jačanje moralne snage Armije. Načelno uzeto, celokupna aktivnost u tom pogledu trebalo bi da zahvata i objedini:

1. izučavanje faktora³ koji uslovljavaju političku i moralnu svest, raspoloženja i htenja, odnos pripadnika Armije prema određenim pojavama u društvu i Armiji, odnos prema zadacima i obavezama, unutrašnju čvrstinu kolektiva i dr. Razumljivo da će opseg i dubina ovih izučavanja zavisiti od nivoa komandovanja, mogućnosti organa koji rade na tome i dr. Poznavanje uloge pojedinih faktora, snage i mogućnosti njihovog delovanja u određenim sferama i pod određenim uslovima predstavlja preduslov uspešnog rada za sve starešine i komande, jer omogućuje da, prema konkretnom stanju i uslovima utiču u ovom ili onom smeru;

2. redovito praćenje i izučavanje moralno-političkog stanja na svim nivoima komandovanja, što znači predviđanje pojava, praćenje postojećih i njihovih implikacija, kao i ocena posledica proteklih pojava radi usmeravanja kretanja u moralnoj sferi i željenom smeru.

² Poznate su opsežne i svestrane mere u nekim armijama koje se odnose na taj period; veoma pomno se osluškuje, ispituje i analizira raspoloženje ljudstva, politička, moralna i uopšte društvena svest, norme ponašanja, kao i sve ostalo što je od značaja za održavanje određenog reda, postupanje i spremnost za izvršavanje zadataka; ispituju se najvrednije mere i postupci uticanja na stanje svesti, na raspoloženje i volju ljudstva, da bi se na taj način postiglo jedinstvo mišljenja, osećanja i akcije.

³ Pri tome treba imati u vidu njihovu mirnodopsku i ratnu projekciju, odnosno samo mirnodopsku ili samo ratnu egzistenciju (npr. uticaj ratnih dejstava na moral, ili uticaj uvođenja novog naoružanja itd.).

To pretpostavlja poznavanje nivoa političke i moralne svesti pojedinaca, kao i nivoa tzv. kolektivne svesti, pretpostavlja poznavanje raspoloženja i htenja, odnosa shvaćenih u najširem smislu njihovog značenja, idejnih i drugih kretanja, atmosfere u kolektivima itd.⁴ Tek iza takvog poznavanja stanja u jedinicama, iza spremnosti da se daje kompleksna transverzalna ocena, kao i ocena pojava u kretanju moguće je preduzimati adekvatne mere;

3. utvrđivanje najefikasnijih oblika, metoda i sredstava delovanja na pojedince i jedinice, kao i valorizaciju efekta u određenim okolnostima. Takav prilaz izboru i primeni mera ima praktičnu i teorijsku vrednost, jer stvara mogućnost za teorijsku analizu i uopštavanja koja obogaćuju arsenal najracionalnijih i najefikasnijih mera i oblika delovanja, da bi se u konkretnim situacijama odabirali oni koji će davati najbolje rezultate. Time je olakšana i ekonomija snaga, sredstava, vremena i dr. pošto će iskustvo i naučno provereni putevi omogućiti postizanje maksimalnih efekata u najkraćem vremenu, uz najmanji utrošak napora;

4. istraživanja i studije širih problema rada na jačanju moralno-političke snage jedinica, elemenata i faktora morala, oblika ispoljavanja i raznovrsnih načina uticaja na osnovu kojih se dolazi do radova trajnije vrednosti, neophodnih za bogaćenje fonda znanja starešina u ovoj oblasti;

5. komparativnu analizu morala i rada na njegovom jačanju u stranim armijama i izvođenje zaključaka značajnih za naš rad.

Imajući u vidu širinu prostiranja i složenost zahvatanja svih područja rada na jačanju morala, valja uočiti da je naš dosadašnji rad, u meri u kojoj je postojao, ograničavan ili je bio pretežno orijentisan samo na jedan deo ovako kompleksno projektovane aktivnosti. Još i danas se od jednog dela naših starešina shvata da se ova aktivnost svodi na ocenu moralno-političkog stanja i preduzimanja mera koje neposredno utiču na to stanje, odnosno na saniranje problema koji se u tom momentu najviše eksponiraju.

U ovakvoj praksi prisutan je ne samo jednostran prilaz celokupnoj moralnoj problematici već i površno zahvatanje tzv. moralno-političkog stanja. Jer, ako bismo ulazili u suštinu pojedinih pojava, tražili uzročno-posledične veze i odnose među njima, ispitivali zakonitosti pojedinih kretanja itd., uočili bi smo ograničenost dosadašnjeg pristupa.

Ocena moralno-političkog stanja kao transverzalni presek jednog procesa, u kome se istovremeno nalaze pojave koje nestaju, kao i one koje nastaju, može da posluži samo za opštu ocenu jednog trenutka. Kako su i takve ocene potrebne, njih ne treba ukinuti, već uvideti da su one nedovoljne za svestran rad na jačanju moralne snage. A to znači da i danas postoje mišljenja da je dovoljno celokupnu aktivnost na jačanju moralne snage Armije posmatrati

⁴ Koliko je složen ovaj problem praćenja i izučavanja moralno-političkog stanja pokazuje primer uticaja društvenih kretanja na shvatanja, raspoloženja i htenja ljudi u Armiji. Jer, ne radi se samo o odnosu ljudi u Armiji prema društvenim kretanjima, već i o odnosu prema nivou realizacije tih kretanja u armijskoj sredini.

kroz lupu moralno-političkog stanja. Pretpostavlja se da je to dovoljna širina. Nemamo ovde mogućnosti da ulazimo u analizu ograničenosti, pa i velike jednostranosti ovakvog prilaza moralu i radu na njegovom izgrađivanju. Zato samo upućujemo na to da se uporedi ono što je napred istaknuto, što čini elemente moralne snage Armije sa onim što se podrazumeva pod moralno-političkim stanjem. Razlike će postati veoma uočljive.

Vezivanje celokupne aktivnosti na jačanju moralne snage Armije za moralno-političko stanje ima i tu slabost što u pretpostavkama nisu preciznije definisani pojmovi koji bi upućivali ne samo na smer razmišljanja nego i smer dejstva. Shvatanja su veoma različita zbog nesagledavanja celokupne širine elemenata koji se obuhvataju pojmom moralnih snaga.

To znači da se i moralno-političko stanje mora posmatrati s obzirom na čitav skup elemenata koji utiču na sposobnost, spremnost i rešenost da se izvrše zadaci u miru i ratu. A ovde se, kao što je rečeno, nalaze splet stimulansa moralne, ideološke i političke prirode, pogledi, stavovi i ubeđenja ljudi, njihova društvena osećanja, navike ličnog i kolektivnog ponašanja, psihičke odlike i biološka ograničenja itd. Svi ovi činoci nisu statični, već, zavisno od okolnosti, mogu imati manji ili veći značaj, te će u raznim momentima pojedini davati svoj pečat moralno-političkom stanju. Zato se moralno-političko stanje mora uvek iznova izučavati, procenjujući dejstvo pojedinih faktora u novim okolnostima.

Ali, i ovako shvaćeno, moralno-političko stanje nije dovoljno da bi se njime obuhvatila celokupna potrebna aktivnost na jačanju moralnih snaga Armije. Ono se odnosi samo na sadašnjost, čak, moglo bi se reći, i na blisku prošlost, jer svako sagledavanje stanja i njegova analiza znače istovremeno već prošlo vreme, u kome je to stanje odslikano (mada se ipak ne bi moglo reći da takav rad nema određene koristi i sa gledišta budućnosti, jer omogućava da se stvari predvide, da se sagleda razvoj). Nama je, međutim, potreban razvojni prilaz stvarima, pojavama i procesima, posmatranje faktora morala u njihovoj dinamici. Longitudinalno izučavanje uz uvođenje genetičkog faktora omogućava sigurnije zaključivanje.

Ovde, svakako, treba reći da i uže shvaćeno moralno-političko stanje nije dovoljno sistematski istraživano i da zato ta izučavanja nisu omogućavala dugoročnija usmeravanja. Ona su imala ciklički karakter, vezana su za referisanja, izveštavanja i sl. ili im je povod bio neposredno ispoljavanje negativnih pojava u jedinicama, u kom slučaju su imala karakter korektura a ne planskog projektovanja. Zato ta proučavanja nisu davala rezultate koje želimo i nisu omogućavala jače unapređivanje rada na jačanju moralne snage Armije.

NOSIOCI RADA NA JAČANJU MORALNE SNAGE

Rad na jačanju moralne snage, s obzirom na značaj, područje prostiranja i složenost moralnog fenomena, zahteva angažovanje svih subjektivnih činilaca i njihovu veliku umešnost. Pošto je to aktiv-

nost od kardinalnog značaja za Armiju, opšte je prirode, zahvata, posredno ili neposredno, sve sfere života i rada Armije, nije vezana samo za pojedine organe jedinica i komandi, već podrazumeva da se njome bave sve starešine i svi organi, u svim dimenzijama i sa raznih aspekata. Drugim rečima, sve starešine su dužne da permanentno poznaju stanje morala jedinice da bi mogle svoje napore osloniti na to stanje i, polazeći od njega (istovremeno poznavajući i koristeći najbolje oblike, načine i sredstva delovanja na svest, osećanja i volju ljudi), uticati pozitivno na stavove, raspoloženja i ponašanja ljudi.

Veliku ulogu u jačanju moralne snage jedinica i pojedinaca imaju dobro organizovani vojni kolektivi, organizacija SKJ i svaki pojedinac.

Polazeći od ovakvih stavova, našim propisima je postavljeno (mada ne uvek i, za sve stepene komandovanja, dovoljno dosledno) da je rad na jačanju moralne snage vojske zadatak svih starešina i svih organa komandi — pojedinaca i kolektiva, da je svako za njega odgovoran u svom delokrugu rada, a da opšta odgovornost, pa, prema tome, i briga i usmeravanje pada na komandanta.

Ovakvi stavovi ispravno polaze od toga da rad na jačanju moralne snage Armije nije (u svom najvećem delu) neka posebno izdvojena delatnost, već je integralni elemenat obavljanja funkcionalne dužnosti u celini. Zato je prirodno da starešine u obavljanju funkcije vode računa i o tome kako se ona odražava na moral njihovih ljudi. To znači da onaj koji donosi odluke, preduzima mere, postavlja zadatke, onaj koji svojom akcijom dovodi ljude u određen položaj i odnos, mora da vodi o tome računa i da odgovara za reakciju ljudi, njihovo mišljenje i ponašanje izazvano tom akcijom. Odvajanje ove sfere delatnosti starešina u nadležnost specijalizovanog organa dovelo bi komande, njihove organe i pojedine starešine u položaj da se, na neki način, odnose prema ljudima bez obaveze da vode računa o odnosu ljudi prema sebi, odnosno svome aktu.⁵ Oni bi, znači, bili uzročnici određene situacije bez odgovornosti za tu situaciju.

Razumljivo da bi se iz takvog odnosa starešina prema moralnoj sferi rađali nerešivi problemi. Zato je jedino ispravan stav da svaki starešina mora da predviđa odraz svojih akcija na svest, raspoloženja i ponašanje ljudi i, shodno tome, da traži rešenja kojima bi stvarao povoljnu situaciju za mobilisanje ljudskih potencijala i onemogućio ili umanjio negativan odraz neizbežnih mera. Isto tako starešina mora da ceni posledice već preduzetih mera i traži rešenja koja odgovaraju situaciji.⁶

⁵ Ništa ne menja na stvari činjenica što se ovde radi o službenim odnosima tj. o odnosima koji nastaju u procesu obavljanja funkcionalnih zadataka, gde postoje određena prava, dužnosti i obaveze, jer se i u ovim slučajevima (uvek i u svim) ljudi, na određen način, postavljaju prema stvorenoj situaciji i uzročnicima te situacije.

⁶ Postoje ne retka shvatanja po kojima starešina treba da insistira na sprovođenju svojih dugoročnih mera unatoč spoznaji da se nisu opravdale i da zbog toga nailaze na otpor, da se, navodno, ne bi poljuljao njegov starešinski autoritet i uzdržao vojni organizam. Stvarnost je, međutim, sasvim drukčija.

Međutim, u sprovođenju ovog zahteva nailazi se na stavove nekih organa i starešina da ta delatnost nije njihova, da im se ti zahtevi nameću, jer je, navodno, rad na jačanju moralne snage posebna delatnost, koju je moguće odvojiti u poseban sektor i dati u nadležnost posebnim organima (organima za MPV). Međutim velik je broj onih koji pokušavaju da se što bolje snađu u toj ulozi, ali koji nisu za nju dovoljno osposobljeni, te su i rezultati njihove delatnosti ispod očekivanih.

Organima za MPV namenjena je prevashodno uloga uticaja na političku svest. Kako je to važan faktor moralne snage, njihova delatnost se često izjednačava sa sveukupnim radom na jačanju morala. Zato se događa da su uzroci pojavi određenih problema van sfere svesti, a traži se njihovo saniranje u sferi svesti. Na taj način svesti se daje uloga koju ona ne može da odigra, a politički organi dovode u situaciju da traže rešenje tamo gde ga ne mogu naći i da vrlo često deluju post festum.

Cela stvar oko uloge pojedinih organa i nije tako jasna da ne bi izazivala zabune. Iz prvog stava da je moral stvar svih starešina — svakog u okviru njegove funkcije, proizilazi da je dovoljno da se insistira da svako zaista obavlja svoju funkciju i u moralnoj sferi i sve će biti u redu. Svakako da na tome treba insistirati. Ali i pored toga treba imati u vidu da je moral kompleksan i svojevrsan fenomen, a ne zbir pojedinačnih elemenata. Iz ove činjenice proizilazi zaključak da ta celina neće biti dobro sazdana prostim gomilanjem njenih delova, već je neophodna i usmeravajuća delatnost sa stanovišta celine fenomena.

Iz opravdanog stava da je komandant odgovoran za moral jedinice proizilazi da je on koordinator delatnosti na jačanju morala, da daje kompleksne ocene morala, ali i stavove o pojedinim manifestacijama morala, ocenu njegovih komponenti itd. Postavlja se, međutim, pitanje može li komandant da obavlja tu funkciju dovoljno kvalitetno. Za druga područja delatnosti komandant ima specijalizovane organe, koji mu omogućavaju da, vodeći opštu politiku, skladno rešava probleme iz svakog područja posebno (ovi organi mu pripremaju određene analize, vrše uopštavanja i predlažu rešenja, odnosno kasnije prate rad na njihovoj realizaciji). Time je svako od tih područja „pokriveno” radom specijalističkog organa, a komandantu je omogućeno vođenje opšte politike. Da li je tako i sa područjem morala?

Ako je moral svojevrsan fenomen, onda postoji potreba za izučavanjem i stručnim praćenjem rada na jačanju moralne snage Armije. Postoji potreba da se kompleksnije izučavaju suština i fenomen morala vojske, konkretni problemi moralno-političkog stanja, uopštavaju iskustva i predlažu komandantu proverene (pa i eksperimentalne) mere za jačanje moralne snage. Drugim rečima, potreban je, osobito u višim komandama, stručni organ koji bi se bavio izučavanjem, analizom rada na jačanju moralne snage, koji bi proučavao i verifikovao najbolja rešenja, mere i postupke. Na taj način komandant bi imao stručno kvalifikovan organ i za kompleksnu ocenu morala i za definisanje i dimenzioniranje svakog njegovog elementa posebno.

Obim i nivo ovakve delatnosti organa koji bi se sa šireg aspekta bavio radom na jačanju moralne snage jedinica i pojedinaca zavisan je od stepena komandovanja, jačine i sastava toga organa, potrebe za brzinom reagovanja i drugih faktora. Na nižim stupnjevima komandovanja ona bi imala pretežno operativni, a na višim studijski, pa i istraživački karakter.

Postavlja se, prirodno, pitanje odnosa ovog organa prema drugim organima u komandi, odnosno postoji li razlika između pozicije ovog organa i drugih stručnih organa. Ako smo napred istakli opravdanost stava da svaki starešina i organ radi u sferi svoje delatnosti i na jačanju moralne snage, onda postojanje stručnog organa za područje morala ne sme umanjiti pomenutu funkciju i obavezu drugih organa. Odnos između drugih organa komande i ovog organa bio bi, načelno, odnos između stručnih organa za određene delatnosti. Pa ipak razlika postoji utoliko što se delatnost stručnih organa u jednoj komandi ne preklapa, dok se u ovom slučaju pojavljuje situacija da se pojedini organi u okviru svoje delatnosti bave i ne mogu da zaobiđu moralnu problematiku, uz postojanje stručnog organa kojemu je izučavanje morala kao svojevrsnog fenomena i ocena moralno-političkog stanja sa šireg, celovitijeg aspekta jedna od glavnih delatnosti.

Znači da ipak ovaj specijalistički organ za područje morala ima potrebe da, u okviru celovitog praćenja rada na jačanju morala, sagledava i efekte rada drugih organa u odnosu na moral i da sa te pozicije, na vlastitu inicijativu ili po naređenju komandanta, utiče na rad drugih organa u oblasti morala. Unatoč toga, nema razloga bojati se da bi dolazilo do nesporazuma, ometanja ili isključivanja aktivnosti svih organa komande na jačanju morala. Naprotiv, realno je pretpostaviti da bi se te aktivnosti dopunjavale, što dosadašnja praksa, mada nedovoljno razvijena, potvrđuje.

U dosadašnjoj našoj praksi ne bi se moglo reći da je stručni rad na jačanju moralne snage Armije bio u domenu jednog posebnog organa, naročito kad je reč o višim komandama (dok je u jedinicama ipak ovo bilo u domenu rada organa za MPV). Polazilo se od iznete pravilne postavke da je to stvar svih starešina i komandi i da se svaki organ mora baviti tim aktivnostima. I nije se išlo dalje od toga. Nije se dovoljno uzimalo u obzir da takav stav ne isključuje potrebu i postojanja posebnog organa koji bi se stručno i celovito bavio ovom sferom delatnosti i koji bi, stoga, bio u mogućnosti da stručno usmerava i pomaže aktivnost svih. Ako je potreba za takvim radom i uočavana, uporno je isticano da je to dužnost komandanta, a ispušteno je pri tome iz vida da je komandantu upravo radi realizacije takve svoje važne i složene uloge neophodan stručni organ koji bi mu to omogućavao.

Ovom aktivnošću, u određenoj meri, bavio se organ za MPV, osobito u nižim jedinicama, pošto je priroda njegove delatnosti takva da umnogome zahvata oblast izgradnje morala. Tome doprinosi i tradicija pošto su ranije politički komesari imali, između ostalih, i tu funkciju. Osim toga, gotovo svi pomoćnici za MPV u jedinicama i danas su istovremeno i sekretari organizacija SKJ, pa se sa te

pozicije moraju baviti pitanjima moralno-političkog stanja. Sve je to doprinelo da se izgradi shvatanje po kome je prirodno da organi za MPV uzmu na sebe celovit stručni prilaz području moralne snage Armije. Međutim, postojanje opšteg stava da je jačanje moralne snage Armije jednako stvar svih starešina delovalo je u suprotnom pravcu — da se takva aktivnost smanji i u okviru ovih organa. Zato je došlo do nejedinstva stavova i neodređenosti u obavezama. Upravo zbog te neodređenosti ni na jednom nivou komandovanja nije u okviru organa za MPV postojao specijalizovani organ za moral Armije. To je dovelo do toga da je problem razvijanja moralne snage jedinica neko vreme bio zanemaran, istina više u smislu teorijskog izučavanja nego praktične aktivnosti. No, i to je dovoljno za pojavu zaostajanja za potrebama.

Ako bi organi za MPV prihvatili opštu brigu o jačanju moralne snage Armije (što nam se čini najprirodnije), sadašnja funkcija tih organa morala bi se proširiti krupnom aktivnošću ili dobiti nove dimenzije tamo gde već postoji takva aktivnost.⁷ Ona bi predstavljala čak i glavni posao tih organa.

SISTEM I METODOLOGIJA RADA NA JAČANJU MORALNE SNAGE ARMIJE

Polazeći od toga da je briga za izgrađivanje moralne snage Armije stvar svih starešina i svih organa u okviru njihove stalne delatnosti, a da celovito i stručno bavljenje ovom svojevrsnom problematikom spada u nadležnost posebnih organa — koji rezultate svoga rada prezentiraju komandantu i tako stvaraju osnovu za njegov donošenje odluka i rukovođenje na ovom području — može se postaviti i polazna osnova metodologije ovog rada.

U nižim jedinicama i komandama on će nužno imati karakteristike ekstenzivne i pretežno operativne prirode, dok će na višim nivoima komandovanja biti usmeren na glavne probleme, i drukčijim prilazom (studijski, analitički i istraživački). Starešine i organi osnovnih jedinica nalaze se u situaciji da moraju brzo reagovati na moralne probleme, a to znači da neposredno organizuju i preduzimaju mere, da operativno iznalaze rešenja; viši organi su u poziciji da sa šireg aspekta, sa manje žurbe i studioznije izučavaju moralne fenomene, da vrednuju pojedine oblike, metode i sredstva delovanja i da ih prezentuju starešinama neposredno angažovanim u radu sa ljudima. Kada ističemo ove razlike, imamo, ipak, u vidu da se ni više komande ne mogu sasvim osloboditi izvesnih, od manjeg značaja operativnih poslova, kao što, s druge strane, i rad u jedinicama ne isključuje izvesne analize koje mogu da imaju i teorijski značaj. No, to ne negira osnovnu tendenciju da, ukoliko se

⁷ Ovo je potrebno istaći zato jer postoje razlike u praksi pojedinih jedinica. Tako je, na primer, aktivnost organa za MPV i RV i PVO već duže usmerena u ovom pravcu, pri čemu su postignuti određeni rezultati, mada neresenost ovog problema u celoj Armiji ne daje mogućnost njegovog potpunog rešavanja ni u njenim pojedinim delovima.

ide od nižih ka višim nivoima komandovanja, rad na jačanju moralne snage Armije dobija sve više odlike analitičkog, studijskog i istraživačkog.

Razlike u pristupu moralnoj problematici uslovljavaju i razlike u metodologiji rada. Svaki nivo komandovanja zahteva poseban metodološki pristup, predstavlja zasebnu metodološku celinu, a sve te celine međusobno su povezane i uslovljavaju se. Ceo sistem rada imao bi, u osnovi, tri tipa metodologije.

a) Metodologija rada starešina osnovnih jedinica (vod, četa, baterija) ograničila bi se s jedne strane na operativno prikupljanje podataka i izučavanje moralno-političkog stanja, odnosno izvođenje zaključaka, a sa druge strane na operativno delovanje u smislu traženja povoljnijih rešenja, otklanjanja slabosti i uticaja na svest i ponašanje svojih ljudi. U sticanju uvida i prikupljanju podataka ove starešine se oslanjaju na najjednostavnije metode i tehnike, pre svega, na metode posmatranja i razgovora, a zatim i na neke druge (skaliranje, sociometrija i sl.).

Za preduzimanje mera starešinama osnovnih jedinica stoji na raspolaganju čitav sistem oblika, metoda i mera uticanja, počev od onih koje su usmerene na poboljšanje objektivnog stanja, odnosno, otklanjanja slabosti, pa do mera čija je svrha vaspitanje ličnosti, izgrađivanje svesti, pozitivnih emocija i osobina volje i karaktera, kao i aktiviranje potencijalnih snaga pojedinaca i kolektiva. Zato starešine moraju dobro poznavati metodiku moralnog vaspitanja pojedinaca i kolektiva, moraju se znati oslanjati na kolektiv i u svojoj praksi više se koristiti onim što je nauka verifikovala kao pozitivno.

b) Drugi tip metodologije vezan je za rad starešina u komandama (bataljon, puk, divizija, korpus, armija). Umesto starešine pojedinca ovde se susrećemo sa komandom, te je i odgovornost za moralnu snagu jedinica istovremeno kolektivna odgovornost, mada je komandant taj koji objedinjava sve napore. Svaki organ u okviru svog delokruga prati i izučava kako se njegov rad reflektuje na stanje morala i da preduzima mere u težnji da se to stanje unapredi. Na svim ovim nivoima postoje stručni organi za sferu morala (organi za MPV), čiji rad omogućuje kompleksno zahvatanje ove problematike, kao i njene pojedine probleme i manifestacije. Način realizovanja funkcije organa za MPV kao stručnog organa komandanta za ovu delatnost zavisi i od nivoa komande i snage tog organa. Na nižim nivoima ovi organi pretežno se oslanjaju na metode neposrednog uvida kombinovane sa vođenjem dokumentacije, izveštavanjem i sl. Na višem, pak, ovaj organ ima mogućnosti da se u većoj meri osloni na složenije metode istraživanja (sociometrija, anketa, skaleri i sl.). Osobitu ulogu ima analiza podataka i izvođenje zaključaka, uključujući i zaključke za operativno delovanje. To se naročito odnosi na nivo korpusa i armije gde su, po najnovijim rešenjima, uvedeni oficiri kojima će moralna sfera biti jedino područje rada.

Lepeza metoda, oblika i sredstava delovanja koju ovi organi mogu da koriste vrlo je široka. Ali, pošto se ovi organi, što se ide

ka višim nivoima, sve manje pojavljuju neposredno u ulozi direktnog realizatora mera usmerenih na jačanje moralne snage, to je njihova uloga pretežno instruktivno-organizatorske prirode. Svojim ocenama, analizama i studijama, predlaganjem mera, metoda i oblika delovanja oni pomažu svim starešinama i posebno starešinama osnovnih jedinica da bolje realizuju ulogu starešina, rukovodilaca i vaspitača. To pretpostavlja da ovi organi budu dovoljno teorijski kvalifikovani i da raspolažu praktičnim iskustvom.

c) Treći tip metodologije rada na jačanju morala treba da se razvija na nivou DSNO-a. I ovde od svih organa (uprava i dr.) zahteva da svaki u svom delokrugu izučava na kakav prijem kod vojničkog i starešinskog sastava mogu da naiđu ili nailaze mere koje se preduzimaju u tom sektoru, službi itd. i koliko se u celini radom određenog sektora doprinosi jačanju jedinstva, političke i moralne svesti, snažne motivacije, pozitivnih raspoloženja i dr.

Na taj način od svakog organa se zahteva da ceni mogući odraz svojih mera na shvatanja i ponašanja ljudi. Istovremeno ovaj organ je i najkvalifikovaniji da objašnjava svoje mere i obezbeđuje njihovo pozitivno delovanje. Shvatanje da neko drugi treba da objašnjava mere pojedinih organa, da predviđa moguću reakciju ili da sanira nastale probleme bez učešća onoga ko je tvorac takve mere vode neodgovornom odnosu pojedinih organa prema ljudima, a obraćanje ljudima se svodi na, od stvarnosti odvojenu, propagandističku aktivnost koja dobija odlike prazne parole i moralisanja. A takva uloga je nezahvalna za bilo koga.

Organ koji se bavi, sa opšteg stanovišta, izučavanjem moralno-političkog stanja jedinica i pitanjima unapređenja prakse rada i davanjem sugestija u pogledu buduće aktivnosti u tom smislu ne bi mogao zameniti ovu funkciju svakog organa posebno. Njegova funkcija je izučavanje opštih problema morala, moralno-političkog stanja jedinica, studija mera i postupaka u pogledu buduće aktivnosti, davanje stručnih saveta kako je najpogodnije da se ta aktivnost organizuje, predlaganje rukovodstvu uputstava, pravila i dr., što je neophodno preduzeti da bi se taj rad bolje organizovao. Otuda on ne zamenjuje već dopunjuje i čini efikasnijom aktivnost drugih organa i omogućuje sagledavanje fenomena morala u njegovom totalitetu.

Metodologija rada u DSNO-u uslovljena je ulogom pojedinih organa u opštoj aktivnosti na jačanju morala i obimom zahvatanja pojedinih problema sa moralnog aspekta. Pojedine uprave imaju potrebu za ispitivanjem mišljenja o nekom projektu i mogućim reakcijama, kao i za praćenjem odraza već donetih rešenja. U prikupljanju podataka, pored izveštaja jedinica i dokumentacije, moraće se pristupiti „štih-probama”, prikupljanjem mišljenja pomoću ankete i sl. Pri tome će im trebati neposredna pomoć stručnog organa za pitanja morala.

Organ koji bi se stručno bavio izučavanjem moralne snage Armije koristio bi se daleko bogatijom metodologijom. On bi se oslanjao ne samo na neposredni uvid i izveštaje, odnosno dokumentaciju jedinica, nego bi i sam preduzimao (ili bi organizovao, poru-

čivo) ispitivanje javnog mnjenja, izučavanje najvažnijih fenomena iz oblasti morala jedinica, studirao probleme, proveravao mere koje treba u tom pravcu preduzeti i davao odgovarajuće predloge.

Prihvatanjem stava da organi za MPV budu stručni organi komandanata za izučavanje i predlaganje mera za unapređenje rada na jačanju moralne snage jedinica, zahtevalo bi izvesnu preorijentaciju tih organa u usmerenosti i metodologiji rada, pa i organizaciono-kadrovskim rešenjima. Istina, i do sada su se organi za MPV bavili ovom problematikom, ali često nekvalifikovano, bez izgrađenog sistema i konstantne usmerenosti. Ipak to nije za njih novi sektor delatnosti, već se oni moraju na nov način postaviti prema njemu.

U jedinicama do nivoa divizije promena u sadržaju rada gotovo da i ne bi bilo, jer su ovi organi i do sada velik deo svoje delatnosti posvećivali moralno-političkom stanju. Više bi se radilo o sankcionisanju postojećeg stanja i efikasnijem pristupu poslu (što bi bilo podstaknuto i omogućeno aktivnošću viših organa). Međutim, u višim komandama bila bi potrebna nešto veća preorijentacija, zato što studijski, istraživački, pa i analitički rad na ovom području nije bio razvijen, niti je postojalo posebno usmeravanje jedinica i organa na rad u ovoj sferi.

Na nivou korpusa i armija, a naročito DSNO biće potrebno razvijati specijaliste za rad u ovoj oblasti. Jer, ako je moral svojevrsan fenomen, onda za znalačko bavljenje ovom problematikom treba imati osposobljene ljude. Metodologija rada na pojedinim nivoima uslovljava i stručnu orijentaciju. Razumljivo da će na nivou DSNO, radi opsežnog analitičkog, studijskog i istraživačkog rada biti potrebno imati kadrove nekoliko profila od kojih se mogu formirati timovi sastava adekvatnog svakom zadatku.

Mada se u radu ovakvog obima ne mogu detaljno obraditi sva pitanja široke i vrlo složene problematike moralne snage Armije, namera je autora da ukažu na značaj problema, osnovne dimenzije njegovog prostiranja, sistematske i organizacione pretpostavke uspešnog rada, kao i na urgentnost rešavanja nekih pitanja na ovom području. Odsustvo organizovanih i kontinuiranih napora na izučavanju morala dovelo je do pomanjkanja naučnih obrada pojedinih njegovih komponenti i fenomena. Otuda i nemogućnost preciznog definisanja i dimenzioniranja svakog od njih u ovom momentu. I ukoliko duže ostanemo na sporadičnom prilazu ovoj problematici, utoliko će o njoj duže ostajati šupljine u našoj spoznaji i veća spoticanja u praktičnom radu.

Pukovnici
dr Zdravko KOLAR i
dr Ilija MRMAK